

طرحواره‌های تصویری در مفاهیم استعاره‌ای

اشعار فریدون مشیری

مؤلفین:

آرش آقابزرگیان معصوم‌مخانی

دکتر مریم ایرجی

(عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی)

نشر راه‌دین
Roadine Publications

سرشناسه : آقابزرگیان معصومخانی، آرش، ۱۳۶۶ -
 عنوان و نام : طرحواره های تصویری در مفاهیم استعاره‌ای اشعار فریدون مشیری
 پدیدآور :
 مشخصات نشر : تهران : راشدین، ۱۳۹۴.
 مشخصات : ۱۸۸ص.
 ظاهری :
 شابک : 978-600-361-192-4
 وضعیت فهرست : فنیای مختصر
 نویسی :
 یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است
 شناسه افزوده : ایرجی، مریم
 شماره کتابشناسی : ۳۸۷۲۱۳۳
 ملی :

■ انتشارات راشدین

عنوان کتاب:	طرحواره‌های تصویری در مفاهیم استعاره‌ای اشعار فریدون مشیری
مؤلفین:	آرش آقابزرگیان معصومخانی - دکتر مریم ایرجی
نظارت کیفی:	راهب عارفی
نظارت فنی:	محمد معین عارفی
صفحه‌آرا و طراح جلد:	افسانه حسن‌بیگی
چاپ و صحافی:	دی تاب
نوبت چاپ:	اول-۱۳۹۴
شمارگان:	۱۰۰۰
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۶۱-۱۹۲-۴
قیمت:	۱۰۰۰۰۰ ریال
نشانی:	میدان انقلاب - کارگر جنوبی - کوچه گشتاسب - پلاک ۴ واحد ۶
تلفن / نمابر:	۶۶۴۰۸۲۲۴ - ۶۶۱۲۳۴۴۹
پایگاه اینترنتی:	www.rashedin.info
پست الکترونیک:	Email: rashed1829@yahoo.Com

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۷	پیش در آمد
۱۳	فصل اول: طرحواره‌های تصویری و مفاهیم استعاری در دیدگاه شناختی
۱۴	۱-۱ مقدمه
۱۴	۲-۱ پیدایش زبان‌شناسی شناختی
۱۷	۳-۱ مقایسه‌ی شناخت‌گرایی با سایر مکتب‌های غالب
۱۹	۴-۱ اصول بنیادی زبان‌شناسی شناختی
۱۹	۱-۴-۱ اصل تعمیم
۲۰	۲-۴-۱ اصل شناختی
۲۵	۵-۱ بخش‌های عمده‌ی زبان‌شناسی شناختی
۲۶	۶-۱ همگانی‌های زبان در دیدگاه زبان‌شناسی شناختی
۲۸	۷-۱ معنی‌شناسی شناختی
۳۰	۸-۱ استعاره در دیدگاه سنتی و مطالعات ادبی
۳۴	۹-۱ استعاره در معنی‌شناسی شناختی
۳۸	۱۰-۱ استعاره‌ی مرده، استعاره‌ی زنده
۳۹	۱۱-۱ مختصات استعاره از دیدگاه معنی‌شناسی شناختی
۴۲	۱۲-۱ استعاره‌های شعری از منظر معنی‌شناسی شناختی
۴۵	۱۳-۱ ابزارهای خلاقیت استعاری در شعر
۴۵	۱-۱۳-۱ گسترش
۴۷	۲-۱۳-۱ پیچیده‌سازی
۴۸	۳-۱۳-۱ پرسش
۵۰	۴-۱۳-۱ ترکیب
۵۱	۱۴-۱ طرحواره‌های تصویری
۵۳	۱۵-۱ تقسیم‌بندی انواع طرحواره‌های تصویری
۵۵	۱۶-۱ تعریف انواع طرحواره‌های تصویری
۵۶	۱-۱۶-۱ طرحواره‌ی حجمی (ظرف)
۵۷	۲-۱۶-۱ طرحواره‌ی حرکتی
۵۹	۳-۱۶-۱ طرحواره‌ی قدرتی
۶۲	۴-۱۶-۱ طرحواره‌ی اتحاد (یکی شدن)

۶۳	۱-۱۶-۵ طرحواره‌ی شیء.....
۶۳	۱-۱۶-۶ طرحواره‌ی ارتباط (اتصال).....
۶۴	۱-۱۶-۷ طرحواره‌ی دما.....
۶۴	۱-۱۶-۸ طرحواره‌ی طعم.....
۶۵	۱-۱۶-۹ طرحواره‌ی رنگ.....
۶۶	۱-۱۶-۱۰ طرحواره‌ی بو.....
۶۷	۱-۱۶-۱۱ طرحواره‌ی جهت.....
۶۷	۱-۱۶-۱۲ طرحواره‌ی گیاه.....
۶۸	۱-۱۶-۱۳ طرحواره‌ی اعضای بدن.....
۶۹	۱-۱۶-۱۴ طرحواره‌ی طول.....
۷۰	۱۷-۱ ویژگی‌های طرحواره‌های تصویری.....
۷۳	فصل دوم: پژوهش‌هایی در باب استعاره و طرحواره‌های تصویری در دیدگاه شناختی.....
۷۴	۱-۲ مقدمه.....
۷۴	۲-۲ پژوهش‌های غیر ایرانیان.....
۸۴	۳-۲ پژوهش‌های ایرانیان.....
۹۵	فصل سوم: تحلیل طرحواره‌های تصویری در اشعار فریدون مشیری.....
۹۶	۱-۳ مقدمه.....
۹۶	۲-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری حجمی (ظرف).....
۹۷	۱-۲-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری حجمی در دفتر شعری گناه دریا.....
۱۰۶	۲-۲-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری حجمی در دفتر شعری ابر و کوچه.....
۱۱۷	۳-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری حرکتی.....
۱۱۸	۱-۳-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری حرکتی در دفتر شعری گناه دریا.....
۱۲۳	۲-۳-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری حرکتی در دفتر شعری ابر و کوچه.....
۱۲۸	۴-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری قدرتی.....
۱۲۹	۱-۴-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری قدرتی در دفتر شعری گناه دریا.....
۱۳۱	۲-۴-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری قدرتی در دفتر شعری ابر و کوچه.....
۱۳۲	۵-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری ارتباط (اتصال).....
۱۳۲	۱-۵-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری ارتباط در دفتر شعری گناه دریا.....
۱۳۴	۲-۵-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری ارتباط در دفتر شعری ابر و کوچه.....

۱۳۶	۶-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری طعم
۱۳۶	۱-۶-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری طعم در دفتر شعری گناه دریا
۱۳۸	۲-۶-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری طعم در دفتر شعری ابر و کوچه
۱۴۶	۷-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری رنگ
۱۴۷	۱-۷-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری رنگ در دفتر شعری گناه دریا
۱۴۸	۲-۷-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری رنگ در دفتر شعری ابر و کوچه
۱۵۲	۸-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری بو
۱۵۲	۱-۸-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری بو در دفتر شعری گناه دریا
۱۵۳	۲-۸-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری بو در دفتر شعری ابر و کوچه
۱۵۵	۹-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری جهت
۱۵۵	۱-۹-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری جهت در دفتر شعری گناه دریا
۱۵۷	۲-۹-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری جهت در دفتر شعری ابر و کوچه
۱۵۸	۱۰-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری گیاه
۱۵۹	۱-۱۰-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری گیاه در دفتر شعری گناه دریا
۱۶۳	۲-۱۰-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری گیاه در دفتر شعری ابر و کوچه
۱۷۰	۱۱-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری طول
۱۷۰	۱-۱۱-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری طول در دفتر شعری گناه دریا
۱۷۰	۲-۱۱-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری طول در دفتر شعری ابر و کوچه
۱۷۱	۱۲-۳ درصد فراوانی انواع طرحواره‌های تصویری
۱۷۲	۱۳-۳ تحلیل عبارت‌های حاوی طرحواره‌ی تصویری بر اساس ابزار ترکیب
۱۷۳	۱-۱۳-۳ تحلیل عبارت‌های دفتر شعری گناه دریا بر اساس ابزار ترکیب
۱۷۳	۲-۱۳-۳ تحلیل عبارت‌های دفتر شعری ابر و کوچه بر اساس ابزار ترکیب
۱۷۹	فرجام سخن
۱۸۰	پاسخ به پرسش‌ها
۱۸۰	شرح یافته‌ها
۱۸۳	اهمیت کاربردی پژوهش و نتایج حاصل از آن
۱۸۴	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش‌های بعدی
۱۸۵	منابع فارسی
۱۸۷	منابع انگلیسی

پیش درآمد

رشد علوم شناختی در دهه‌های اخیر باعث جلب توجه دانشمندان علوم شناختی به زبان‌شناسی و به ویژه معنی‌شناسی شده است. حیطه‌ی علوم شناختی شامل بررسی نحوه‌ی کارکرد ذهن، چگونگی دریافت اطلاعات از محیط توسط حواس و نحوه‌ی پردازش آن‌ها، تشخیص چیزی که ادراک شده و مقایسه آن با داده‌های قبلی، و طبقه‌بندی و ذخیره این داده‌ها در حافظه می‌باشد. این علوم سعی در توصیف اطلاعات ذهنی ما و نحوه‌ی کاربرد آن‌ها دارند. بررسی زبان یکی از شاخه‌های اصلی این علوم است، زیرا زبان مهمترین پنجره‌ی گشوده به ذهن ما می‌باشد و دانشمندان را از آنچه در ذهن می‌گذرد، آگاه می‌سازد. معنی‌شناسی شناختی یکی از بخش‌های عمده‌ی زبان‌شناسی شناختی و شامل مفاهیم و مباحثی مانند استعاره، طرحواره‌های تصویری، مجاز، معنای دایرة المعارفی، مقوله‌بندی و نظریه‌ی سرنمون، فضاهاى ذهنی، و آمیزه‌های مفهومی می‌باشد.

در سنت مطالعات ادبی و زبان‌شناختی بین زبان روزمره و زبان ادبی تمایز می‌نهند و کاربرد مواردی چون استعاره را خاص زبان ادب می‌دانند. جرج لیکاف^۱ و مارک جانسون^۲ (۱۹۸۰) دو تن از برجسته‌ترین معنی‌شناسان شناختی با طرح نگرشی جدید به استعاره تمامی نظریات و رویکردهای سنتی به استعاره را به چالش

1. George Lakoff

2. Mark Johnson

کشیده‌اند. آن‌ها دو اصل را در نظریه‌ی خود در مورد استعاره بیان کرده‌اند: ۱- استعاره صرفاً مختص زبان ادبی و شعر نیست. ۲- استعاره اصولاً پدیده‌ای زبانی نیست بلکه ریشه در نظام مفهومی ذهن انسان دارد. لیکاف و جانسون معتقدند استعاره به هر گونه فهم و بیان تصورات انتزاعی در قالب تصورات ملموس‌تر اطلاق می‌شود. آن‌ها به این ترتیب دیدگاه سنتی که استعاره را صرفاً امری زبانی و خاص زبان ادبی می‌داند، رد می‌کنند و دیدگاه جدیدی را ارائه می‌دهند که به «نظریه‌ی معاصر استعاره» معروف است. دیدگاه جدیدی که لیکاف و جانسون درباره‌ی استعاره مطرح می‌کنند همراه با یک الگوبرداری مبدأ - مقصد می‌باشد، یعنی در استعاره‌ها از عبارات حوزه‌ی ملموس‌تر (حوزه مبدأ) برای صحبت در مورد حوزه‌ی انتزاعی‌تر (حوزه مقصد) استفاده می‌شود. در معنی‌شناسی شناختی دو ادعای اصلی درباره‌ی خلاقیت استعاری در شعر و ادبیات مطرح می‌باشد: ۱- شاعر در آفرینش شعرهایش از همان استعاره‌های مفهومی افراد عادی بهره می‌برد. ۲- خلاقیت استعاری در شعر در نتیجه بهره‌گیری از چهار ابزار مفهومی رایج است که شاعر ضمن به کار بردن استعاره‌های مفهومی آن‌ها را استادانه به کار می‌گیرد. این ابزارها ترکیب^۲، گسترش^۳، پیچیده‌سازی^۴ و پرسش^۵ هستند.

استعاره‌هایی که از الگوبرداری بین حوزه‌ای مبدأ و مقصد ساخته می‌شوند از طریق ساخت‌های مفهومی بنیادین پدید می‌آیند. از جمله‌ی این ساخت‌های بنیادین

1. Source domain
2. Target domain
3. composing
4. extending
5. elaborating
6. questioning

طرحواره‌های تصویری^۱ هستند. بحث طرحواره‌های تصویری نخستین بار توسط مارک جانسون (۱۹۸۷) مطرح شده است. طرحواره‌های تصویری زیر مجموعه‌ی استعاره مفهومی^۲ و سامان‌دهنده‌ی حوزه‌ی مبدأ در نگاشت‌های استعاری هستند. این طرحواره‌ها برخاسته از درک جسمی‌شده‌ی ما و عینی‌اند. ما با بهره‌گیری از این طرحواره‌های عینی می‌توانیم درباره‌ی حوزه‌های انتزاعی صحبت کنیم. پژوهشگران علوم شناختی تقسیم‌بندی‌های مختلفی از طرحواره‌های تصویری به دست داده‌اند که از مهمترین آن‌ها می‌توان به طرحواره حجمی^۳، طرحواره حرکتی^۴، طرحواره قدرتی^۵ و ... اشاره نمود.

پژوهش حاضر سعی دارد تا ابتدا در جهت پاسخگویی به پرسش اصلی پژوهش مبنی بر اینکه کدامیک از انواع طرحواره‌های تصویری مد نظر در این پژوهش را می‌توان در مفاهیم استعاری به کار رفته در اشعار فریدون مشیری شناسایی نمود، گام بردارد و سپس در مرحله بعد مشخص نماید که کدام طرحواره تصویری از درجه‌ی کاربرد بیشتری برخوردار است. همچنین با بررسی عبارت‌هایی که در ساخت آن‌ها برای بیان یک مفهوم انتزاعی از دو یا چند طرحواره‌های تصویری مد نظر در این پژوهش استفاده شده است، امکان بهره‌گیری از ابزار ترکیب در مجموعه اشعار فریدون مشیری مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

1. image schemas

2. Conceptual metaphor

3. Container schema

4. Path schema

5. Force schema

نظریه‌ی معنی‌شناسی شناختی^۱ یکی از نظریات نوین است که در چهار دهه‌ی اخیر مورد توجه زبان‌شناسان در سراسر جهان قرار گرفته است. نو بودن این نظریه خود دلیلی می‌باشد که مبنای این پژوهش قرار بگیرد. از سوی دیگر تعداد کتب، پایان‌نامه‌ها و مقالات مربوط به معنی‌شناسی شناختی و به ویژه بحث طرحواره‌های تصویری در ایران همچنان بسیار محدود و اندک می‌باشد و لزوم توجه به این رویکرد در ایران بر کسی پوشیده نیست. همچنین اشعار فریدون مشیری یکی از آثار ادبی مهم در ادبیات معاصر محسوب می‌شود که متأسفانه کمتر از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی^۲ و خصوصیات معنی‌شناسی شناختی مورد توجه قرار گرفته است. اکنون ما سعی داریم تا با انجام این پژوهش تا حدودی در جهت رفع خلاءهای فوق گام برداریم.

هدف از این پژوهش تأکید بر اهمیت و نقش معنی‌شناسی شناختی در تجزیه و تحلیل آثار ادبی (از جمله اشعار فریدون مشیری) و توجه به کاربرد انواع طرحواره‌های تصویری در بیان مفاهیم استعاره‌ای در قالب شعر می‌باشد.

سوالاتی که در این پژوهش به آنها پاسخ داده می‌شود به قرار زیر است:

- ۱) کدام یک از انواع طرحواره‌های تصویری مد نظر در این پژوهش را می‌توان در مفاهیم استعاره‌ای به کار رفته در اشعار فریدون مشیری شناسایی نمود؟
- ۲) کدام طرحواره تصویری از درجه‌ی کاربرد بیشتری برخوردار است؟
- ۳) آیا می‌توان در اشعار فریدون مشیری عبارت‌های شعری را یافت که در آنها از ابزار ترکیب استفاده شده باشد؟

فرضیه‌هایی که در این پژوهش در صدد اثبات آن هستیم به قرار زیر می‌باشد:

(۱) می‌توان چنین فرض کرد که تمامی طرحواره‌های تصویری مد نظر در این پژوهش، از جمله طرحواره‌ی حجمی، طرحواره‌ی حرکتی، طرحواره‌ی قدرتی و... در اشعار فریدون مشیری قابل شناسایی هستند.

(۲) به نظر می‌رسد طرحواره‌ی حجمی از درجه‌ی کاربرد بیشتری برخوردار است.

(۳) امکان شکل‌گیری عبارت‌های شعری بر اساس ابزار ترکیب در مجموعه اشعار فریدون مشیری وجود دارد.

به طور کلی این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است. توصیفی از آن جهت که مؤلفین از هر گونه پیش‌داوری خودداری کرده و تنها به توصیف داده‌های جمع‌آوری شده بر اساس آنچه که در مبنای پژوهش مطرح شده می‌پردازند و تحلیلی از آن جهت که تحلیل‌های به دست آمده در طول پژوهش، مبنایی برای پاسخگویی به مباحث بعدی خواهد بود.

جامعه آماری مورد بررسی در این پژوهش مجموعه‌ای از اشعار فریدون مشیری می‌باشد. از میان دفاتر شعری متعددی که از شاعر مذکور بر جای مانده، دو دفتر شعری با نام‌های «گناه دریا» و «ابر و کوچه» که مورد علاقه‌ی پژوهشگران بوده توسط آن‌ها انتخاب شده و سپس به بررسی این دفاتر شعری در چارچوب معنی‌شناسی شناختی و طرحواره‌های تصویری اقدام می‌شود.

مؤلفین پس از گردآوری اطلاعات و منابع لازم جهت بیان اصول و مفاهیم بنیادین در معنی‌شناسی شناختی و بحث طرحواره‌های تصویری، با توجه به این که

تاکنون انواع مختلفی از طرحواره‌های تصویری توسط پژوهشگران حیطه‌ی معنی‌شناسی شناختی مطرح شده است و امکان بررسی همه‌ی طرحواره‌های موجود به طور همزمان مقدور نمی‌باشد، لذا تعداد محدودی (۱۰ نوع) از آن‌ها را انتخاب کرده و در مرحله‌ی بعد ابتدا اقدام به شناسایی و توصیف آن‌ها در مفاهیم استعاره‌ای موجود در دو دفتر شعری از فریدون مشیری می‌نمایند و سپس اقدام به ذکر آمار و درصد فراوانی به دست آمده از کاربرد این طرحواره‌ها نموده و به رسم نمودار دست می‌زنند. همچنین با بررسی عبارت‌هایی که در ساخت آن‌ها برای بیان یک مفهوم انتزاعی از دو یا چند طرحواره‌های تصویری مد نظر در این پژوهش استفاده شده است، امکان بهره‌گیری از ابزار ترکیب در مجموعه اشعار فریدون مشیری سنجیده خواهد شد.

فهرست طرحواره‌های تصویری که داده‌های این پژوهش بر اساس آن‌ها تحلیل خواهند شد به شرح زیر می‌باشد:

طرحواره‌های تصویری مورد نظر در این پژوهش

حجمی (ظرف)	حرکتی
قدرتی	ارتباط (اتصال)
طعم	رنگ
بو	جهت
گیاه	طول